

UNIVERSITY OF
COPENHAGEN

Mi az *empirikus* az empirikus jogi
tanulmányokban? Egy európai új jogi
realista
Fogantatás

*Jakob v. H. Holtermann
& Mikael Rask Madsen*

Elektronikusan elérhető a következő címen: <https://ssrn.com/abstract=2858726>

iCourts – The Danish National Research Foundation's
Centre of Excellence for International Courts

iCourts Working Paper Series, No. 77, 2016

Mi az *empirikus* az empirikus jogi tanulmányokban? Egy európai új jogi realista felfogás

Jakob v. H. Holtermann és Mikael Rask Madsen

iCourts - A Dán Nemzeti Kutatási Alapítvány
Nemzetközi Bíróságok Kiválósági Központja A
Retfærd 39. (4) kötetében megjelenő kiadvány, 2016

Október 2016

Összefoglalva:

Az európai új jogi realizmus (ENLR) egy olyan empirikus jogi kutatási program, amely Weber, Ross és Bourdieu meglátásait a nemzetközi jog és a nemzetközi bíróságok kortárs empirikus megközelítéseivel ötvözi. Ez a cikk foglalkozik bizonyos visszatérő tévedésekkel azzal kapcsolatban, hogy mit jelent az ENLR empirikus elkötelezettsége. Először is, hangsúlyozza, hogy az ENLR empirikus *jelleggel* szilárdan a *Sein/Sollen* megosztottság Sein-oldalán helyezkedik el. A kritikusok és az empirikus megközelítések egyes híveinek állításaival szemben tagadja továbbá, hogy ez az ENLR-programot tisztán kvantitatív megközelítésekre kellene korlátozni. Éppen ellenkezőleg, az empirikus jogi tanulmányok magukban foglalhatják és magukban kell foglalniuk a jog értelmező és minőségi megközelítéseit. Bár ez szükségszerűen magában foglalja a jog belső normatív aspektusának elismerését, a tanulmánynak ezáltal önmagában nem kell normatívnak lennie. Azzal, hogy az ENLR a jogi érvényesség empirikus fogalmának elemzésére korlátozódik, teljes mértékben figyelembe veheti a belső normatív aspektust, miközben maga is leíró és empirikus marad.

KULCSSZÓK: Európai új jogi realizmus, empirikus jogi tanulmányok, jogi realizmus, jogszociológia, episztemológia, Max Weber, Alf Ross, Pierre Bourdieu.

Jakob v. H. Holtermann a Koppenhágai Egyetem jogi karának iCourts - Nemzetközi Bíróságok Kiválósági Központjának docense.

E-mail: jvhh@jur.ku.dk

Mikael Rask Madsen a Koppenhágai Egyetem jogi karának professzora és az iCourts - Nemzetközi Bíróságok Kiválósági Központjának igazgatója.

E-mail: mikael.madsen@jur.ku.dk

Ezt a kutatást a Dán Nemzeti Kutatási Alapítvány támogatta. D NRF105.

Az iCourts - Centre of Excellence for International Courts - a nemzetközi bíróságok egyre növekvő szerepével, a globalizálódó jogrendben elfoglalt helyükkel, valamint a politikára és a társadalomra gyakorolt hatásukkal foglalkozik. A jog, a politika és a társadalom e kulcsfontosságú és kortárs kölcsönhatásainak megértése érdekében az iCourts egy sor mélyen integrált interdiszciplináris kutatási projektnek ad otthont, amelyek a nemzetközi bíróságok elterjedésének okait és következményeit vizsgálják.

Az iCourt 2012 márciusában nyílt meg. A központot a Dán Nemzeti Kutatási Alapítvány (2012-18 közötti időszakra) nyújtott nagy összegű támogatásból finanszírozzák.

Mi az *empirikus* az empirikus jogi tanulmányokban? Egy európai új jogi realista felfogás

Jakob v. H. Holtermann és Mikael Rask Madsen által

"Feltétlenül szükséges a lehető legpontosabban megállapítani, hogy egy "szabály" "jelentése" milyen *értelemben* képezi valamilyen tudás "előfeltételét". És ami a legfontosabb: ha nem oldódik fel gondosan mindenféle kétértelműség ezekben a kifejezésekben, akkor az empirikus és a normatív közötti reménytelen zűrzavar állandó veszélye elkerülhetetlenül eléri a felső határt."

Max Weber¹

"A régi diltheiánus megkülönböztetéssel szemben el kell fogadni, hogy a *megértés és a magyarázat egy és ugyanaz*".

Pierre Bourdieu²

1 Bevezetés

Az utóbbi években egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a jogi realizmus újjáélesztése iránt. Ennek egyik oka az lehet, hogy a jogi realizmus képes koherens elméleti keretet biztosítani a jogtudományban jelenleg zajló empirikus fordulat megközelítéséhez és konceptualizálásához. Ennek szellemében mi magunk is felvázoltuk a jogi realizmus egy sajátos kortárs változatának keretét, amelyet a (nemzetközi) jog tanulmányozásának empirikus kutatási programjaként fogalmaztunk meg.³ Megközelítésünket európai új jogi realizmusnak (ENLR) neveztük el, hogy hangsúlyozzuk programunk sajátos örökségét a jog és társadalom európai gondolkodóinak hosszú listáján, és hogy elhelyezzük a meglévő gondolkodási irányzatokhoz képest. A legtöbb jogelméleti szakember kétségtelenül találkozott már az *amerikai* jogi realizmussal és a *skandináv* jogi realizmussal. Ezek a kifejezések igen befolyásos - és különböző - elméleteket jelölnek

¹ Weber (1977), 123-124. o.

² Bourdieu (1993), p. 910.

³ Holtermann & Madsen (2015a).

a 20th. század elején és közepén jött létre.⁴ A kortárs jogi realisták azonban szinte kizárólag az amerikai jogi realizmust vették ugródeszkának a jogi realizmus új változatainak felépítéséhez.⁵

Ehhez képest a jogelmélet történetében sehol sincs egy általánosan elismert *európai* jogi realizmus, amelyre könnyen építhetnénk. Mi mégis az ENLR elnevezést választottuk, mindenekelőtt azért, mert felfedeztünk egy eddig fel nem ismert rokonságot a skandináv jogi realizmus és a vezető európai (jog)szociológusok között; olyan szociológusok között, akiket korábban nem hoztak kapcsolatba a realizmussal, de akiknek a jogtudományról alkotott gondolatait mégis mélyen realista szelleműnek találtuk - vagy fordítva, egyes skandináv realisták mélyen szociológus szelleműek voltak. Másodszor, ezeknek az addig nem összefüggő európai nézőpontoknak az összekapcsolásában nemcsak rokonságot, hanem jelentős szinergiákat is találtunk, és így erősebb alapot a jogi realizmus egy életképes kortárs változatához. Harmadszor és végül egyértelmű volt számunkra, hogy az új jogi realizmus így kialakult változata központi tekintetben különbözik az amerikai jogi realizmust fő ihlető kortárs programoktól (amelyeket ezért amerikai új jogi realizmusnak (ANLR) nevezünk el).⁶

Pontosabban, jelentős közös vonásokat találtunk a skandináv realista Alf Ross és a szociológusok, Max Weber és Pierre Bourdieu alapvető munkássága között. Továbbá bemutattuk, hogy mindháromnak a nyomai megtalálhatók a nemzetközi jog egyes befolyásos kortárs megközelítéseiben.⁷ Központi jelentőségű volt a jogi érvényesség mint empirikus vizsgálati tárgy külön fogalmának gondos kidolgozása, ami különösen Weber és Ross munkáiban volt kiemelkedő. Ez az empirikus fogalom egyfelől kategorikusan különbözött az axiológiai fogalomtól, másfelől pedig a jogérvényességnek az axiológiai fogalmától.

⁴ Egy olyan standard tankönyv és összeállítás, mint *a Lloyd's Introduction to Jurisprudence* 42 oldalt és 50 oldalt tartalmaz a skandináv és az amerikai realistákról, illetve azokról. Vö. Freeman (2008), 10- 11. fejezet).

⁵ Vö. különösen Shaffer (2015).

⁶ Az amerikai új jogi realizmust azonban belső nézeteltérések jellemzik, különösen ismeretelméleti szinten. Az egyik, főként Gregory Shaffer által támogatott változat a filozófiai pragmatizmusból indul ki; egy másik, olyan írókhoz, mint Bryant Garth és Elizabeth Mertz köthető változat az amerikai új jogi realizmust a Law and Society tanulmányok folytatásának tekinti, de nagyobb mértékben a jogi normákra és intézményekre irányul. Lásd Holtermann & Madsen (Forthcoming 2016).

⁷ Vö. pl. Madsen & Dezalay (2002), Caserta & Madsen (2016) és Madsen (2016).

általában a jog doktrinális megközelítéseiben található.⁸ Másrészt azonban ez egy olyan felfogás volt, amely a jogot és a jogi formát a társadalmi világ valós jelenségeként vette komolyan, elkerülve ezzel sok szociológiai megközelítés azon buktatóit, hogy a jogot a jogi mezőben zajló események (társ)meghatározásában valódi oksági erő nélküli epifenoménné redukálja.

Az ENLR-t eredetileg a *Leiden Journal of International Law* című folyóiratban megjelent cikkünkben támogattuk, majd ezt követően egy válaszlevélben reagáltunk a vázolt megközelítéssel kapcsolatos megjegyzésekre,⁹ valamint egy hamarosan megjelenő cikkünkben az empirikus fordulat tágabb értelemben vett jogtudományra gyakorolt tágabb következményeit vizsgáltuk.¹⁰ Bár az ENLR kutatási programja is egyre több publikációra épül, még mindig folyamatban van álláspontunk további kidolgozása egy új alaptudományos jogi kutatási menetrend átfogó keretének tekintetében.¹¹ Ezért nagyon hálásak vagyunk a finn szerkesztőbizottságnak a *Retfærd* szellemében tett felkérésért, hogy ezen a szimpóziumon továbbfejlesszük az ENLR-t.

E hozzájárulás általános középpontjában az ENLR korábbi kifejtésében kevésbé kidolgozott pontok tisztázása, valamint álláspontunk élesítése és továbbfejlesztése áll. Logikailag az ENLR programja két fő állításra fut ki, amelyek előzetesen a következőképpen jellemezhetők. Először is, tartalmaz *egy negatív állítást*, azaz a jog hagyományos doktrinális megközelítéseinek elutasítását, amely viszont azon hagyományos kísérletek még alapvetőbb elutasításán alapul, nevezetesen a természetjogban és a jogi pozitivizmusban, amelyek e megközelítések ismeretelméleti megalapozására irányultak. Másodsor, tartalmaz *egy pozitív vagy konstruktív állítást*, vagyis azt, hogy a

⁸ Az érvényesség szociológiai fogalmának megkülönböztetése érdekében Weber az *empirikus* és az *axiológiai* érvényesség kifejezéseket használta a jogtudományi tanulmányokban általánosan elfogadottól. Lásd Weber (1977). Ross a párhuzamos megkülönböztetést a dán *gældende* és *gyldig ret* kifejezésekkel fejezte ki. Lásd Ross (1953). Ez utóbbi megkülönböztetés nem fordítható le közvetlenül angolra, ezért Weber megkülönböztetését fogjuk használni.

⁹ Vö. Holtermann & Madsen (2015b) válaszában Klabbers (2015) és Augsberg (2015).

¹⁰ Vö. Holtermann & Madsen (Forthcoming 2016).

¹¹ A program többféleképpen épít a jogtudomány empirikus fordulatáról szóló vitákra, pl. Holtermann, Christensen és Madsen (2013), a nemzetközi jog és bíróságok létrejöttének szociológiai feltárására, pl. Madsen (2014a) és Madsen (2014b), valamint Ross jogelméletének újjáélesztésére, vö. pl. Holtermann (2014) és Holtermann (2015).

a jog doktrinális tanulmányozását a jog és intézményei létezésének empirikus tanulmányozásával kell felváltani.¹²

Ebben a cikkben azonban csak az utóbbira fogunk összpontosítani. Konkrétabban kifejtjük, hogy mit értünk pontosan *empirikus* alatt az ENLR-ben. Korábban főként az empirikus érvényesség fogalmából levezethető implicit fogalomra támaszkodtunk, amelyet máshol részletesen kifejtettünk.¹³ Mivel azonban ez a szempont bevallottan alulfejlett volt, és némi félreértésre is okot adott, mintha kissé szcientista vagy behaviorista¹⁴ lenne, szükséges tisztázni az ENLR e központi elemét. Amint azt a következőkben részletezni fogjuk, a mi megközelítésünkben az empirikus fogalomkör nem korlátozódik a jog szűk értelemben vett mennyiségi értékelésére, hanem magában foglalja a kvalitatív és interpretív szempontokat is, és ami fontos, a jogi normák empirikus létét illetően kifejezetten nem redukcionista. Röviden, pontosan azt a hagyományt képviseli Weber-től Rosson át Bourdieu-ig és az ENLR-ig, amely a jog értelmező empirikus vizsgálatára irányul - legyen az akár kvalitatív, akár kvantitatív.

2 Mi az empirikus? Egy fogalom fogalma

Az egyik kulcskérdés, amely a jogtudomány jelenlegi empirikus fordulatáról szóló vitákban, illetve a jogi realizmusról szóló vitákban ismételten figyelmet kap, joggal kapcsolódik ahhoz, hogy egyáltalán hogyan kell értenünk az *empirikus* fogalmát. Ezekben a vitákban a legkülönbözőbb nézetek hangzanak el rendszeresen, mind a realizmus, mind pedig általánosabban a jogtudomány empirikus fordulatának hívei és ellenzői részéről.¹⁵

Valójában a nézetek annyira változatosak és a viták annyira látszólag megoldhatatlanok, hogy az embernek Walter Bryce Gallie fogalma jut eszébe az *alapvetően vitatott fogalmakról*, azaz a "fogalmakról, amelyek megfelelő használata

¹² Az ENLR-program így egy külön értelmezési keretet kínál ahhoz, amit a jogtudományok empirikus fordulataként jellemeztek. Amint máshol érveltünk, ez az átfogó keret analógiában tekinthető azzal a fejlődéssel, amelyet tágabb értelemben az episztemológiában és a tudományfilozófiában helyettesítő naturalizmusként írtak le, lásd Holtermann (2014) és Holtermann & Madsen (Forthcoming 2016).

¹³ Lásd Holtermann & Madsen (2015a) és Holtermann & Madsen (2015b).

¹⁴ Vö. pl. Klabbers (2015).

¹⁵ Az empirikus fordulattal szembeni álláspontok taxonómiájára tett kísérletet lásd Holtermann & Madsen (Forthcoming 2016).

ami elkerülhetetlenül végtelen vitákat von maga után a felhasználók részéről a megfelelő használatukkal kapcsolatban"¹⁶. Az *empirikus* fogalom valóban alapvetően vitatottnak tűnik, és mint ilyen, vitathatóan hiábavaló ragaszkodni ahhoz, hogy megragadtuk az egyetlen és igaz fogalmat róla. Ehelyett vitathatatlanul jobb megoldás, ha a Gallie által is bevezetett, majd később John Rawls és mások által továbbfejlesztett, a *fogalom* és a *konceptió* közötti különbségtételre hivatkozunk, és e kettő közül az utóbbira összpontosítunk.¹⁷

Ennek megfelelően a következőkben nem állítjuk, hogy véglegesen azonosítottuk az empirikus fogalmát, hanem ehelyett egy olyan felfogást javasolunk, amely szerintünk egyszerre hihető és életképes - általában véve a jogtudomány fejlődése szempontjából, és különösen a hagyományos doktrinális megközelítésekkel eltérő tudományos megközelítések kategóriájának megkülönböztetése céljából. Ez a meghatározás egyrészt kellően tág ahhoz, hogy empirikusnak tekintsük az európai új jogi realizmusként meghatározott programot - azaz az empirikus megközelítés egy sajátos fajtáját, amely abban különbözik a puszta (mennyei) empirizmustól, hogy egyszerre értelmező és normaleíró -, másrészt kategorikusan elkülönül a hagyományos doktrinális megközelítésekkel, legyenek azok jogpozitivisták vagy természetjogi irányultságúak.

3 A kelsen-i megközelítés - A *Sein* és a *Sollen* közötti különbségtétel megismétlése

Az *empirikus* fogalom e tág, ugyanakkor éles felfogásának kialakulása először Hans Kelsentől, a doktrinális jogtudomány *kiválóságának* filozófusától származik. Így azzal a megfigyeléssel kezdődik, hogy kategorikus különbségtétel van a leíró és a normatív között; Kelsen terminológiájával élve az "*van*"- és a "*kellene*"-mondatok között. Egyes filozófiai körökben divatossá vált azt állítani, hogy ez a különbségtétel illuzórikus, és hogy nem tartható fenn. Ez azonban tévedés - legalábbis további, érdemi minősítés nélkül. Véleményünk szerint Kelsennek egyértelműen igaza van, amikor azt állítja, hogy annak kijelentése, hogy valami *van*, és annak kijelentése, hogy valaminek *lennie kellene*, egyszerűen két különböző dolog; két különböző típusú kijelentés, két alapvetően különböző jelentéssel:

"A *van* és a *kellene* közötti különbséget nem lehet tovább magyarázni. A különbségnek azonnal tudatában vagyunk. Senki sem tagadhatja, hogy a kijelentés: "valami van" - vagyis az a kijelentés, amellyel egy létező tényről írunk le - alapvetően különbözik a

¹⁶ Gallie (1956), p. 169.

¹⁷ Vö. Gallie (1956), 176. o., 186. o. és Rawls (1971), 1. o. 5.

állítás: "valaminek lennie kellene" - ez az az állítás, amellyel egy normát írnak le."¹⁸

Ez az oka annak is, hogy Kelsen szerintünk helyesen állítja, hogy kategorikus különbségtétel van egyrészt a doktrinális jogtudomány, másrészt a természet- és társadalomtudományok között.¹⁹ A társadalom- (és természet-) tudományokkal ellentétben azonban a hagyományos doktrinális jogtudományok köztudottan rengeteg *kellene-téelt* tartalmaznak, azaz állításokat arról, hogy az embereknek mit kellene tenniük a jog szempontjából - sőt, arról is, hogy magának a jognak mit kellene tennie.²⁰ Ahogy Kelsen megjegyzi, ez viszont hatással van arra, hogy milyen ismeretelméleti igazolások állnak a doktrinális jogtudomány rendelkezésére. Az "van" és a "kellene" kijelentések közötti kategorikus különbségtétel azt jelenti, hogy e kétféle kijelentésnek különböző ellenőrzési kritériumai vannak, és hogy a közöttük levont következtetések csak a naturalista tévedés elkövetésének veszélye mellett lehetségesek, azaz a jog gyakorlatából következtetni arra, hogy a jognak milyennek kellene lennie.²¹

Ez azt jelenti, hogy amennyiben a hagyományos doktrinális jogtudomány tartalmaz *kellene-tételeket*, nem támaszkodhat ugyanazokra a szokásos episztemológiai igazolásokra, mint a természet- és társadalomtudományok, azaz nem támaszkodhat végső soron empirikus megfigyelésre, hogy megalapozza. Saját, megkülönböztetett jellegű ismeretelméleti indoklásokat kell szolgáltatnia. Mint ismeretes, Kelsen erre a kihívásra tisztán formális, foundationalista megoldást keres, mégpedig egy olyan alapszabály (*Grundnorm*) formájában, amely a morális értéktől függetlenül érvényességgel ruházza fel a történelmileg első alkotmányt. A dogmatikai jogtudomány episztemológiai kihívása azonban így a természet- és társadalomtudományokkal szemben továbbra is más marad az olyan természetjogászok számára is, mint Aquinói Tamás, John Locke és John Finnis, akik a jog erkölcsi megalapozását az igazságosság vagy az ésszerűség szubsztantív fogalmában keresik, vagy azok számára is, akik, mint például Ronald Dworkin, ehelyett alapvetően koherencialista stratégiát követnek a dogmatikai jogtudomány igazolásában.²²

¹⁸ Kelsen (1967), pp. 5- 6.

¹⁹ Kelsen természetesen úgy vélte, hogy a doktrinális jogtudomány abban az értelemben is tiszta, hogy elkülönül az erkölctantól. Ez azonban ebben az összefüggésben nem fontos. Lásd Kelsen (1967) II. fejezetét.

²⁰ Kelsenhez hasonlóan itt is tág értelemben használjuk a "*kell*" kifejezést, hogy a "lehet" és a "lehet" jogi modalitását is magába foglalja, ami az engedélyezésnek, illetve a felhatalmazásnak felel meg. Vö. Kelsen (1967), p. 5.

²¹ "Senki sem állíthatja, hogy abból az állításból, hogy valami van, következik egy olyan állítás, hogy valaminek lennie kellene, vagy fordítva." Kelsen (1967), 6. o. A "naturalista tévedés" kifejezést eredetileg

George Edward Moore alkotta meg *Principia Ethica című* művében, Moore (1903), 587. o.

²² Dworkin (1998).

Mindezekkel a különböző kísérletekkel szemben, amelyek a doktrinális jog mint a kellet tudományának tudományos megalapozására irányulnak, az ENLR általános episztemológiai szkepticizmust tart fenn (vö. a program fent említett első, negatív állítását, amelyre a későbbi munkánkban fogunk összpontosítani)²³, és amely ezért szükségessé teszi, hogy a doktrinális megközelítéseket más, empirikus jogi megközelítésekkel váltsa fel.

4 A hagyományos doktrinális jogtudomány tisztátalansága - Egy minősítés

Az így leírtak alapján a "van" és a "kellene", valamint a normatív és a leíró közötti különbségtétel hasznos alapot ad a vitához. Ez azonban csak kiindulópontot adhat. Nem elégséges, és további minősítésre szorul, ha a cél az empirikus fogalmának olyan koncepciójának kidolgozása, amely a fentiekben meghatározott jogtudomány alaptudományának kidolgozását szolgálhatja.

A probléma az, hogy az így leírt *van/van megkülönböztetés* nem illeszkedik tökéletesen a jog empirikus és doktrinális diszciplináris megközelítései közötti különbségtételhez. Az alapvető probléma az, hogy a hagyományos doktrinális jogi tanulmányok nem csak *kellene-tételeket* tartalmaznak. Szükségszerűen tartalmaznak *is-tételeket* is. Ez különösen világos a jogi pozitivisták számára, akik - a *pozitív* szó etimológiáját szem előtt tartva a latin *pōnere*, elhelyezni, elhelyezni igében - azt vallják, hogy minden jog *pozitívat* igényel, azaz hogy érvényes jog csak azzal a feltétellel létezik, hogy egy bizonyos (esetleg összetett) történelmi tény bekövetkezett. Így, ahogyan Kelsen hangsúlyozza, például egy érvényes törvény meghozatala egyértelműen feltételezi, hogy egy adott, empirikusan megfigyelhető esemény megtörtént: "Emberek gyűlnek össze egy nagy teremben, beszédek mondanak, egyesek felemelik a kezüket, mások nem - ez a külső történés. Ennek az a jelentése, hogy egy törvényt fogadnak el, hogy törvény születik".²⁴ A doktrinális jogtudós által tett következetes *kellene-tétel*, vagyis az az állítás, hogy egy bizonyos jog vagy kötelezettség most már létezik és érvényes jog, csak annak a helyes *is-tételnek az* alapján tehető, hogy így és így sokan emelték fel a kezüket meghatározott körülmények között.

Ugyanez a pont alapvetően még a természetjogászokra is vonatkozik, akik egyébként arról a nézetükről ismertek, hogy minden jog végső alapja nem a történelmi tényekből ered, és így nem a

²³ Sietünk hangsúlyozni, hogy ez a szkepticizmus természetesen nem jelenti a jogi doktrinális tanulmányok empirikus létezésének tagadását, mint olyan tudományos intézményt, amelyet olyan tudósok stb. népesítenek be, akik episztemikus attitűdöket táplálnak a doktrinális tények normatív állításaival, Weber kifejezésével élve a "jogi igazságokkal" szemben. Ez a

a szkepticizmus még csak nem is jelenti a "jogi logika" lehetőségének tagadását, azaz annak általános lehetőségét, hogy bizonyos feltételezett normatív premisszákból érvényes következtetéseket vonjunk le. Azon túlmenően azonban, hogy alább (a 8. fejezetben) röviden érintjük ezt a témát, ezekkel a kérdésekkel itt

nem foglalkozunk, hanem egy későbbi munkánkban térünk vissza rájuk.

²⁴ Kelsen (1967), 2. o.

hanem az igazságosság bizonyos *a priori* fogalmaiból, amelyekhez az ember *mint* racionális lény intuitív módon hozzáfér. Bár a természetjogászok azt állítják, hogy a jog *végső alapjai* így meghaladják a pozitív tapasztalatot, ez azonban nem jelenti azt, hogy szerintük *minden jog* így, azaz a történelmi tények igénybevétele nélkül levezethető. Éppen ellenkezőleg, a jog hatalmas területei a természetjogász számára mindig is *legalább részben azáltal* léteznek és érvényesek lesznek, hogy felállították őket, vagy ahogy Finnis egy Aquinói kifejezéssel, a *determinatio* révén írja le:

"[A] hatalmon lévők érvelése gyakran úgy végződik, hogy nem azonosítanak egyetlen egyedileg ésszerű döntést sem; így az uralkodóknak választaniuk kell, és az ő választásuk (*determinatio*) határozza meg, hogy ezután mi az, ami egyedileg igazságos a hatalmuk alá tartozók számára".²⁵

Mindez teljesen érthetővé teszi, hogy egyes doktrinális jogászok némi felháborodással reagálnak, amikor az empirikus jogtudomány ismételt felhívását hallják. Joggal állíthatják, hogy *legalább részben mindvégig* empirikusak voltak. Ebben az értelemben (és ez nem nélkülözi az iróniát az elméleti tisztasághoz és a jogi módszer egységességéhez való hagyományos ragaszkodás fényében) valójában a hagyományos doktrinális jogtudomány az, ami - és úgy tűnik, mindig is az volt - egy *tisztátalan* tudományág. Valójában Kelsen tiszta jogelmélete mélyen "beszennyeződött" annak alappontjánál, a *Grundnormánál*.

Ezért szükséges hangsúlyozni, hogy amikor bizonyos tudományágakat *empirikusnak* nevezünk, akkor azt értjük alatta, hogy a hagyományos doktrinális megközelítéssel ellentétben *tisztán* empirikusak. Ebben az értelemben az ENLR kapcsolódó felhívása a jogtudomány empirikus fordulatára nem annyira az empirikus megközelítések *felé való* fordulást, mint inkább a normatívától való következetes *elfordulást* jelenti. Azt az állítást jelenti, hogy a jog tudományos tanulmányozását úgy kell elképzelni, hogy az kimerül az empirikus megközelítésekben, és hogy az oksági szempontból zárt marad a *kellene-kijelentések* megtétele nélkül. A jog hagyományos, *tisztátalan* doktrinális megközelítéseivel ellentétben ezek a megközelítések soha nem lépnek át a normatívba, hanem kategorikusan *csak a* leíró jellegűek területén tartózkodnak. Ugyanakkor azonban *e leíró birodalmon belül* a jog empirikus tanulmányai már nem korlátozódnak a *tudomány segédtudományának* szerény szerepére, amely a leíró tényeknek csak egy nagyon meghatározott részhalmazát mondja el, vagyis azokat a nagyon konkrét is-állításokat, amelyeket bizonyos feltételezett jogi normák a jog doktrinális tanulmányozása szempontjából relevánsnak választottak ki. Más szóval, az ENLR - és más empirikus változatok - *per se* jogtudománnyá válik.

²⁵ Finnis (1980), p. 289.

5 Az empirikus és a kvantitatív tanulmányok problematikus egyenrangúsága

Ez a pont, vagyis hogy az ENLR tisztán empirikussá válik, ellentétben a hagyományos doktrinális jogi tanulmányokkal, amelyek tisztátalanok abban az értelemben, hogy részben normatívak, részben empirikusak, fontos abból a szempontból is, hogy megkülönböztessük az ENLR-t egy rokon, jelenleg befolyásos mozgalomtól, amely szintén az *empirikus fordulat* gondolatához kapcsolódik, nevezetesen az úgynevezett *Empirical Legal Studies* (ELS) mozgalomtól és azt megelőzően a *Law and Economics*-tól.²⁶

Ha valaki azt állítja, hogy a hagyományos doktrinális jogi legalább részben empirikus, akkor természetesnek tűnik a következtetés, hogy a doktrinális jogászoknak ezért aktívan részt kell venniük az empirikus kutatási módszerek legkorszerűbb módszereivel. Mégis, valójában nem sok doktrinális jogtudósnak sikerült vagy törekedett arra, hogy ennek az elvárásnak megfeleljen. Éppen ellenkezőleg, úgy tűnik, hogy a doktrinális jogtudomány módszertanilag nagyrészt a szomszédos empirikus tudományágaktól, nevezetesen a társadalomtudományoktól elszigetelten fejlődött. Az utóbbi években ez a pont különösen hangsúlyos volt az Amerikai Jogi Akadémián, különösen az ELS mozgalom tudósai körében.²⁷ Az ő szemszögükből nézve a hagyományos doktrinális tudomány eddig kudarcot vallott az empirikus elemzés módszertanának legmodernebb eredményeinek átvételében, és válaszul a szisztematikus empirikus elemzés felé való elkötelezett fordulást javasolják, amely jellemzően kvantitatív jellegű.

Bár ez a mozgalom és az általa szorgalmazott empirikus fordulat nem teljesen független az ENLR-től, óvatosan meg kell azonban figyelni, hogy két lényeges szempontból mégis hajlamos különbözni. Először is, legalábbis ha így írjuk le, bizonyos értelemben alapvetően félrevezető az ELS mozgalmat a hagyományos doktrinális megközelítésekkel ellentétben *empirikusnak* nevezni - ez a tény pedig az ELS-szel kapcsolatban az *empirikus fordulat* kifejezést meglehetősen félrevezetővé teszi. Az ELS hívei általában azt szokták támogatni, hogy az empirikus elemzés, amelyet a doktrinális jogtudósok mindig is (részben) végeztek, kifinomultabbá váljon. Ehelyett

²⁶ Az ELS mozgalom csak nemrégiben kezdett tartósabban megvetni lábát az európai kontinensen. Így 2016. június 21st-jén^{22nd} az Amszterdami Egyetemen rendezték meg az első *európai empirikus jogi tanulmányok konferenciát* (CELSE). <http://acle.uva.nl/events/content2/conferences/2016/06/conference-on-empirical-legal-studies-2016---21-and-22-june-2016.html>, 12.08.2016.

²⁷ Nagybetűket vagy az ELS rövidítést használjuk, amikor a Society of Empirical Legal Studies és a *Journal of Empirical Legal Studies folyóirathoz* kapcsolódó konkrét mozgalomra utalunk.

ahelyett, hogy a karosszék empíriájára és anekdotikus bizonyítékokra támaszkodnának, a jogászprofesszoroknak a legkorszerűbb empirikus kutatási módszereket és technikákat kellene alkalmazniuk.²⁸

Ez azonban *önmagában* nem teszi a megközelítésüket többé vagy kevésbé *empirikussá, mint a* hagyományos jogi tanulmányokban már megtalálható megközelítések. Feltételezhetjük, hogy minden ténylegesen elért módszertani finomítás pontosabbá vagy az igazságot jobban elősegítővé teszi a tanulmányokat, de ez már egy teljesen más kérdés - és a nagyobb jogi megbízhatóság tényleges bizonyításának saját kihívásaival szembesül.²⁹ A karosszék-empirizmus még mindig empirizmus, és az anekdotikus bizonyíték még mindig bizonyíték - csak kevésbé szisztematikus és szigorú. Ebben legalábbis az ELS néhány támogatója egyetért, akik pontosan azt hangsúlyozzák, hogy az "empirizmusra" való felhívásuk és a hagyományos doktrinális tanulmányok között folytonosság és rokonság van.³⁰ Ez azonban egyúttal világossá teszi, hogy ők - az ENLR híveivel ellentétben - valójában nem az empirikus *fordulatot* szorgalmazzák abban a valódi filozófiai értelemben, ahogyan azt például Immanuel Kant kopernikuszi fordulatából vagy a nyelvészeti fordulatból ismerjük, vagyis abban az értelemben, hogy egy egész tudományterület radikális újraorientálását javasolják annak felismerése alapján, hogy az eddig alapvetően téves premisszákon nyugodott.

Másodszor, és ebből következően, amennyiben valaki mégis azt állítja, hogy az ELS támogatói valójában olyasmit javasolnak, ami felér egy *fordulattal*, egyértelmű, hogy az empirikus nem a megfelelő szó ennek leírására. Így e támogatók körében széles körben elterjedt az a tendencia, hogy az *empirikus* elemzést egyszerűen egyenlővé teszik a *kvantitatív* elemzéssel, különösen a nagy N adatok statisztikai vizsgálatainak formájában, és ezt szembeállítják a *kvalitatív* elemzéssel.³¹ Ahogy azonban az ELS más hívei helyesen megjegyezték, ez az egyenlőségjel mélyen problematikus:

²⁸ A jogászprofesszorok "... úgy tűnik, hogy a következtetés számos szabályának kevésbé tudatában, még kevésbé betartásával jártak el, és nem vették figyelembe az empirikus elemzés forradalmának kulcsfontosságú tanulságait, amely az elmúlt évszázadban más tudományágakban zajlott le.". Epstein & King (2002), 1. o.

²⁹ Lásd a Sadl & Madsen (2016) című tanulmányban szereplő vitát.

³⁰ Vö. pl. Epstein & King (2002) és Epstein & Martin (2014). Ugyanez a hangsúly a kvantitatív empirikus módszerek és a hagyományos doktrinális megközelítések folytonosságára a citációs hálózatelemzés újabb felhasználásaiban is megtalálható, vö. pl. Olsen & Christensen (2016).

³¹ Empirikusan ez a kvantitatív tanulmányok és nagyon gyakran a számítógépes nagy N-adatelemzés felé való orientáció szembetűnő, például a *Journal of Empirical Legal Studies folyóiratban* megjelent publikációk nagy részében, valamint az ELS megközelítés Európába való importálására irányuló legutóbbi kísérletekben

is, amint azt az első *európai empirikus jogi tanulmányok konferenciájára* (CELSE) szóló felhívás meghívója is mutatja: "Az empirikus elemzés alatt a számítógépes szövegbányászati technikákat értjük, és általánosabban minden olyan szisztematikus megközelítést, amely a következőkre irányul

"[E]mpirikus bizonyítékok (azaz adatok) lehetnek számszerűek (mennyiségi) vagy nem számszerűek (minőségi), annak ellenére, hogy a jogi közösségben van némi tendencia, hogy az empirikus munkát kizárólag a "statisztikával" és a "mennyiségi elemzéssel" hozzák összefüggésbe. Az igazság az, hogy egyik sem "empirikusabb", mint a másik".³²

Ezért, ha az ELS támogatóinak, például Lee Epsteinnek, Gary Kingnek és Andrew Martinnak jól megfogalmazott ellenvetései ellenére a mozgalom tagjainak többségét valójában a jog minőségi empirikus elemzésével szembeni mélyen gyökerező szkepticizmus - függetlenül attól, hogy az *kellene-e* vagy *van-e* - és a kvantitatív empirikus elemzés komparatív preferálása hajtja, akkor helyesebbnek tűnik, ha helyette közvetlenül a *kvantitatív jogi tanulmányok* mozgalmáról beszélünk. Ez azonban egy egészen másfajta vállalkozás, amely nem hozható egybe a jog empirikus tanulmányaival semmilyen valódi ismeretelméleti értelemben. A kvantifikáció - szemben a minősítéssel - szigorúan véve nem ismeretelméleti vagy módszertani kérdés, hanem inkább a konkrét kutatási módszereké.³³

6 ENLR - Értelmező, de még mindig empirikus

Az *empirikus* és a *kvantitatív megközelítés* egyenlőségjelének problematikus tendenciájához szorosan kapcsolódik egy másik, ugyancsak problematikus felfogás, nevezetesen az empirikus jogi megközelítések támogatása a szigorú behaviorizmus melletti elkötelezettséggel való azonosítása. Az előbbivel ellentétben azonban ez az elképzelés inkább a hagyományos doktrinális jogtudósok körében fordul elő, akik továbbra is szkeptikusak az empirikus tanulmányok (bárhogyan is értelmezzük) iránti kortárs felhívással szemben.³⁴ Az empirikus jogi megközelítések behaviorista értelmezésére számos példa van, de a leghíresebb változatot talán az a változat mutatja be, amelyet a

H.L.A. Hart az általa lazán "a jog prediktív beszámolójának" nevezett kritikájával kapcsolatban;

quantitative data analysis." <http://acle.uva.nl/events/content2/conferences/2016/06/conference-on-empirical-legal-studies-2016---21-and-22-june-2016.html> 12.08.2016.

³² Epstein & Martin (2014), 3. o.

³³ A társadalomtudományokban természetesen hosszú vita folyik a kvantitatív és kvalitatív megközelítések egymással versengő kutatási paradigmáiról. Lásd például Bryman (1984). Bár a kvantitatív megközelítés gyakran valamilyen pozitivistá episztemológia - és a kvalitatív valamilyen interpretivistá vagy konstruktivistá episztemológia - jegyzését feltételezi, mindkét megközelítés elvileg csak olyan kutatási módszer, amely - amint azt az ún. vegyes módszereket alkalmazó kutatók megmutatták - egyetlen elemzésben is alkalmazható. Lásd például Sale et al. (2002).

³⁴ Egy nemrégiben megjelent cikkünkben úgy jellemeztük az empirikus jogtudomány e megközelítésének támogatóit, mint akik (vonakodva) tolerálják az empirikus jogi tanulmányokat. Lásd Holtermann & Madsen

(Forthcoming 2016).

elméletet, amelyet különböző alkalmakkor J. T. Austinnak, valamint az amerikai és a skandináv realizmusnak tulajdonít - látszólag válogatás nélkül és anélkül, hogy szöveges bizonyítékot szolgáltatna erre a tulajdonításra.³⁵

Hart híres kritikája szerint a jog behaviorista megközelítéseivel az a probléma, hogy lehetetlenné teszik a kategorikus különbség megfigyelését a rendszeres, egységes csoportviselkedés két ismert fajtája között, azaz a pusztán szokásszerű (pl. egy csoport, amelynek szokása szombat esténként moziba járni) és a szabályozott (pl. egy csoport, amely betartja azt a szabályt, hogy a férfiak fejét a templomba lépve le kell fedni).³⁶ E kétféle társadalmi jelenség Hart szerint abban különbözik egymástól, hogy csak az utóbbiban létezik az, amit ő a társadalmi szabályok *belső aspektusának* nevez, és ami a szabályok által szabályozott viselkedést folytatók sajátos, a szabályok betartására vagy az azoktól való eltérésre vonatkozó attitűdjével kapcsolatos.³⁷ *A külső aspektussal* (a szabályos, egységes viselkedéssel) ellentétben azonban ez a belső aspektus a behaviorista számára megfigyelhetetlen marad. A behaviorizmus mellett elköteleződő jogtudós ezért Hart szerint szükségszerűen kihagyja azt a jellemzőt, amely a vizsgálat tárgyát *jogként* határozza meg:

"Az egyik nehézség, amellyel minden olyan jogi elméletnek szembe kell néznie, amely igyekszik igazságot tenni a tények összetettségének, az, hogy ne feledkezzen meg e két nézőpont [a belső és a külső] jelenlétéről, és ne határozza ki az egyiket a létezéséből. Talán a kötelek prediktív elméletével kapcsolatos valamennyi kritikánkat leginkább úgy lehet összefoglalni, hogy az a vád, hogy ezt teszi a kötelező szabályok belső szempontjával."³⁸

Hart itt talán fontos megállapítást tesz a jog jellegéről, és következésképpen a jog tudományos vizsgálatáról is. A probléma csak az, hogy az ENLR előfutáraiként azonosított teoretikusok egyike sem értene ezzel egyet, és a kortársak sem. Valójában azt is mondhatnánk, hogy Hart itt csupán megismétli (és a szellemtörténet ironiája folytán megkapja az elismerést) a merev empirizmus behaviorista túlzásaitól való figyelmeztetést, amely *A jog fogalma* (első kiadása 1961-ben jelent meg) megírásának idején már megtalálható volt

³⁵ Lásd pl. Hart (1959) és Hart (1994). Hart kritikájának Ross elméletével kapcsolatos átfogó lebontását lásd pl. .g. Holtermann (Forthcoming 2017a), Holtermann (2013) és Eng (2011). Ami az ebben és a következő részben Rossra vonatkozó részeket illeti, a vita az első két említett írás érvelésének egyes részeire épül, és azokat foglalja össze.

³⁶ Hart (1994), p. 55.

³⁷ Vö. Hart (1994), 57. o.

³⁸ Hart (1994), p. 91.

tömören megfogalmazva éppen azoknak az empirikus megközelítéseknek a híveinek a munkáiban, akiket kritizál.

Így például Weber és Ross is kifejezetten óva int attól a módszertani *zsákutcától*, hogy a jogot szigorúan behaviorista nézőpontból közelítsük meg. Ennek során mindketten azt az analógiát használják, amelyet később Hart is átvesz egy játék külső megfigyelőjének analógiájára (Weber a *skat* kártyajátékot, Ross a *sakkjátékot* használja). Ross érvelését felhasználva itt a behaviorizmus elégtelenségét a sakk szabályvezérelt jellegének megragadásában a következőképpen írja le:

"Talán azt gondolhatnánk, hogy behaviorista módon járunk el, vagyis arra szorítkozunk, ami a cselekvések külső megfigyelésével megállapítható, hogy bizonyos szabályszerűségeket találjunk. Ily módon azonban soha nem nyerhetnénk betekintést a játékszabályokba, mivel nem tudnánk megkülönböztetni a tényleges szokásokat, vagy akár a sakkelmélet által kondicionált szabályszerűségeket a sakk tényleges szabályaitól. Még ezer játszma megnézése után is lehetséges lenne, hogy azt gondolnánk, hogy szabályellenes bástyával nyitni."³⁹

A félreérthetetlen következtetés, amelyet Ross ebből levon (és Weber korábbi munkáiban⁴⁰ tökéletesen párhuzamos passzusok találhatók), az, hogy a jog tudományos vizsgálatának "introspektív módszert kell alkalmaznia"⁴¹, azaz a jogi terület szereplőinek pszichológiai folyamataira, gondolataira és elképzeléseire kell vonatkoznia:⁴²

"A behaviorista értelmezés tehát kudarcra van ítélve. A bírói magatartás megértése és előrejelzése csak ideológiai értelmezéssel érhető el, vagyis egy bizonyos ideológiára vonatkozó hipotézis segítségével, amely a bírót élteti és cselekvését motiválja. [...] Hogy ugyanezt a gondolatot másképp fejezzem ki: A jog nemcsak a bíró viselkedésmintájának szabályszerűségét, hanem annak *szabályszerűségét is* feltételezi. Az érvényesség⁴³ fogalma két elemet tartalmaz: részben a külsőleg megfigyelhető és rendszeres betartását egy

³⁹ Ross (Forthcoming 2017), 3. §.

⁴⁰ Vö. Weber (1977).

⁴¹ Ross (Forthcoming 2017), § 3.

⁴² Ross - véleményünk szerint tévesen - érdeklődését e tekintetben a jogi szereplőknek a bírói kar által alkotott sajátos alcsoportjára korlátozza, de a csoport in- vagy kizárólagossága nem fontos a behaviorizmus konkrét vádjával kapcsolatban.

⁴³ Ross itt arra a fogalomra utal, amit előző cikkünkben Weber terminusával *empirikus* érvényességnek neveztünk, ellentétben az *axiológiai* érvényességgel. Ross saját kifejezései erre a megkülönböztetésre a *gældende* és a *gyldig* ret. Vö. Holtermann & Madsen (2015a).

bizonyos viselkedésmintát, és részben ennek a mintának mint társadalmilag kötelező érvényű normának a megélését".⁴⁴

Az ilyen és ehhez hasonló passzusok fényében várható volt, hogy Hart és a hagyományos doktrinális megközelítések hasonló gondolkodású hívei számára nehéz - ha nem lehetetlen - fenntartani a jogi realizmusról alkotott téves felfogásukat, amely alapvetően azonos a merev behaviorizmussal és a hozzá kapcsolódó empirizmussal. Az egyetlen hihető ok, amiért mégis kitartottak e félreértelmezett felfogás mellett, az lehetett, hogy a behaviorizmus a realisták empirikus megközelítések iránti erős elkötelezettségének szükségszerű következményének tűnhetett. Az ilyen megközelítések egyik fő ismeretelméleti vonzereje éppen abban rejlik, hogy a semleges megfigyelhetőség révén olyan interszubjektív megértést lehet elérni, amely a realisták szerint a hagyományos doktrinális tanulmányokban nem érhető el.

A realizmus - régi és új - hívei azonban elvetik az empirikus és a megfigyelhető viselkedés egyszerű megfeleltetését, és ehelyett egy sokkal mérsékeltebb és árnyaltabb értelmezési irányultságú koncepcióra építenek. A legegyszerűbben fogalmazva azt állítják, hogy olyan világban élünk, ahol az eszmék legalábbis együttesen határozzák meg a viselkedést, vagy - szociológiai kifejezéssel élve - a társadalmi gyakorlatot (és fordítva). Weber a joggal kapcsolatban tömören fogalmazza meg a lényegét:

"Azt mondani, hogy egy "jogrend" valójában létezik, azt jelenti, hogy "maximaként", valami *kötelező* eszmeként létezik. Ez a 'maxima' az emberi magatartás kauzális meghatározója."⁴⁵

Egyszerűbben fogalmazva: Ha értelmet akarunk adni a társadalmi világnak, vagyis ha valóban érthetővé akarjuk tenni, akkor tehát döntő fontosságú, hogy ezek az eszmék/maximumok valahogyan bekerüljenek elméleteinkbe, még akkor is, ha ez azt jelenti, hogy értelmezési aktuson keresztül olyan pszichológiai jelenségekre kell hivatkoznunk, amelyek szigorúan véve nem nyilvánosan megfigyelhetők. A döntő dolog abból a szempontból, hogy egy ilyen megközelítést mégis empirikusnak nevezzünk, az, hogy ezekről a jelenségekről azt mondhatjuk, hogy megfigyelési implikációkkal rendelkeznek, vagyis hogy ezek alapján olyan hipotézisek felállítása lehetséges, amelyek a társadalmi gyakorlatok megfigyelésével tesztelhetők.⁴⁶ E megfontolások alapján azt mondhatjuk, hogy

⁴⁴ Ross (Forthcoming 2017), 8. §.

⁴⁵ Weber (1977), p. 129.

⁴⁶ Ross ezt a következőképpen magyarázza: "Az alapvető ismeretelméleti kifogások, amelyeket a nehezen hozzáférhető mentális jelenségekkel való operálás ellen fel lehet hozni, egyszerűen nem érvényesek. Ennek

az az oka, hogy a tapasztalat összetevőit nem bizonytalan következtetések alapján vezetjük be, hanem mint pusztán hipotetikus tényezőket, amelyek egyedül teszik lehetővé az események menetének értelmes megértését és hatékony előrejelzését. Az ellenőrzés objektív és pragmatikus: a megértésben és a

hogy az ENLR a jog empirikus vizsgálataiban az empirikus jogról alkotott puha felfogáson alapul - szemben a kemény behaviorista vagy kvantitatív empirizmussal - abban az értelemben, hogy értelmező jellegű.⁴⁷

De azonnal hozzá kell tenni, hogy ez egy olyan álláspont, amelynek komoly származása van, különösen Európában, és amely a társadalomtudomány és a jog alapító gondolkodóihoz, par excellence Weberhez nyúlik vissza. Miközben inkább a "van"-ra, mint a "kellene"-ra összpontosít, és ezáltal megkülönböztethető a hagyományos doktrinális megközelítésektől, a módszerek - kvalitatív vagy kvantitatív - megválasztása nem meghatározó az általunk képviselt ismeretelméleti álláspont szempontjából. Sőt, az ENLR akár - korabeli kifejezéssel élve - egyes módszerek alkalmazásával is végezhető. Mégis, nagyon valószínűtlen, hogy a jog társadalmi életének felsorolására irányuló, tisztán neopozitivistá kvantitatív logikát követne, mivel ez egyszerűen nem képes feltárni az eszmék és gyakorlatok közötti kapcsolatokat, amelyek a megközelítés középpontjában állnak.

7 Az empirikus érvényesség fogalma - *Is-állítások a normatíváról A normatíváról*

Az empirikus jogi tanulmányok (az ELS-től eltérő) ilyen jellemzése azonban felvetheti a kritikusok számára a kérdést, hogy az ENLR értelmezés és "introspektív módszerek" felkarolása nem jelent-e mélyebb értelemben visszatérést a hagyományos doktrinális megközelítésekhez. Ha, ahogy Weber és Ross sugallja - és ahogy Bourdieu sokkal később a habitus fogalmával és általánosabban a reflexív szociológiával⁴⁸ tisztázza -, a jogi viselkedés megértésére és előrejelzésére való képességünk csak az értelmezők értelmezésén keresztül érhető el, akkor ez nem jelenti-e a normatív, a *kellene-kijelentések* teljes körű visszahozását a jogtudományba, és ezáltal nem ássa-e alá az empirikus megközelítésre vonatkozó minden igényt?

a hipotézis által lehetővé tett kiszámíthatóság." Ross (Forthcoming 2017), 8. §. Weber ugyanígy hangsúlyozza az ideák tulajdonításának hipotetikus-empirikus státuszát abban a példában, amikor egy kívülálló megpróbálja megérteni két ember találkozását, akik "két tárgyat cserélnek": "'Normatív' maximák, amelyek a cserének ezt az 'ideális' jelentését 'kötelezőnek' tekintik [hogy mindkét partnernek 'tisztelőben kell tartania az új tulajdonjogot'], kétségtelenül a 'cserepartnerek' tényleges magatartásának egyik lehetséges meghatározó tényezőjét képezik. De csak egy lehetséges meghatározó tényezőt jelentenek. A csere megfigyelőjének szemszögéből nézve tényleges jelenlétük a konkrét esetben csupán hipotézis." Weber (1977), p. Hozzátehetnénk^{114.}, hogy ebben az értelemben a társadalomtudományokban nincs semmi egyedi vagy különösen problematikus. A természettudományok is rengeteg olyan fogalmat és entitást tartalmaznak, amelyek szigorúan véve empirikusan nem megfigyelhetők, de amelyeket hipotézisekként fogadnak el, amelyek Ross szavaival élve "lehetővé teszik az események menetének értelmes megértését és hatékony

előrejelzését". Soha senki nem figyelte meg a gravitáció törvényét, mégsem állítanánk, hogy a fizika emiatt nem empirikus.

⁴⁷ Ami nem jelenti azt, hogy nem lehet mennyiségi vagy számítógépes nagy adatelemzéssel is.

⁴⁸ Vö. Dezalay & Madsen (2012) és Holtermann & Madsen (2015a).

fordulat a jogtudományban a hagyományos doktrinális tudományosság felváltásával? Hart ugyanis határozottan hangsúlyozza, hogy a jogi szabályok belső aspektusa, amelyet az introspektív módszerrel próbálunk megérteni, alapvetően normatív jellegű:

"[A]z egyes viselkedésmintákkal mint közös normával szemben kritikus reflexív hozzáállásnak kell lennie, és [...] ennek kritikában (beleértve az önkritikát is), a megfelelésre vonatkozó követelésekben, valamint annak elismerésében kell megnyilvánulnia, hogy az ilyen kritika és követelések jogosak, amelyek mindegyike a "kellene", "kell" és "kell", "helyes" és "helytelen" normatív terminológiájában találja meg jellegzetes kifejeződését."⁴⁹

Általában nincs okunk azt gondolni, hogy Hart érdemben téved ebben a konkrét kérdésben. Mint fentebb láttuk, mind Weber, mind Ross - és hozzátehetnénk Bourdieu-t és más kortársakat - szintén nagyon világosan hangsúlyozza a jogi szereplők központi meggyőződéseinek normatív jellegét. Ők is *szabályozott* és nem pusztán szabályos viselkedésről, *társadalmilag kötelező érvényű normákról*, valamint a jogrendről mint *valami kötelező eszméről* beszélnek, különösen a hivatásos jogalkalmazók körében. Hogyan lehetne a jogi szabályok belső aspektusának ezeket a kifejezetten normatív elemeit adekvátan értelmezni, ha nem a *kellene-kijelentéseken keresztül*?

Éppen ezen a ponton a legnagyobb a "reménytelen zűrzavar veszélye az empirikus és a normatív között", amelyről Weber a bevezető idézetben kifejezetten óva int. Weber és Ross is lényegében ugyanazt a megoldást dolgozza ki, hogy elkerülje ezt a zűrzavart; egy olyan megoldást, amely egyszerre teszi lehetővé a jogi mező normativitásának fenomenológiailag kielégítő bemutatását, miközben sajátosan leíró és így empirikus marad. Ezt a megoldást korábban már részletesen ismertettük, és az érdeklődő olvasókat ezekre a munkákra utaljuk.⁵⁰ Ebben az összefüggésben csak röviden elismételjük a fő gondolatot, hogy i) bemutassuk, hogy az empirikus jogtudós számára valójában tökéletesen lehetséges a jog belső aspektusának normatív jellegét megfelelően megérteni anélkül, hogy egyidejűleg visszaesne a hagyományos jogdogmatikai tanulmányok végzésébe; és ii) előkészítsük a terepet a következő szakaszhoz, amely az empirikus hermeneutika kilátásaival foglalkozik.

Hogy elkerüljék, hogy ők maguk is áldozatul essenek az empirikus és a normatív közötti "reménytelen zűrzavarnak", Weber és Ross bevezetik a két, egymással szorosan összefüggő megkülönböztetést az *axiológiai* és az *empirikus* érvényesség, valamint a *normakifejező* és a *normaleíró* kijelentések között.

⁴⁹ Hart (1994), p. 57.

⁵⁰ Weberről és Rossról lásd Holtermann & Madsen (2015a), 215-220. o. Kizárólag Ross érvelésének részletesebb feldolgozásához lásd pl. Holtermann (2013) Holtermann (Forthcoming 2017b).

Ez a két megkülönböztetés rendkívül hasznos, mindenekelőtt azért, mert aláhúzza, hogy a "kellene" kijelentés nem minden szöveges vagy szóbeli előfordulása jelenti azt, hogy valójában egy "kellene" kijelentés is elhangzik. Hogy ez az állítás csak látszólag paradoxon, az alábbi teljes állításból kiderül: "A 'Nem kellene ölnöd' mondatban négyszer szerepel az 'o' betű". Ez egyértelműen egy is-állítás, még akkor is, ha tartalmaz egy ought-állítást. És pontosan ugyanezt az alaplogikát tárja fel Weber és Ross a két megkülönböztetés bevezetésével, amelyet elemzésünkben kombinálunk.

Egyrészt, ha azt mondjuk, hogy egy adott jogi szabály *axiológiailag* érvényes, az azt jelenti, hogy egy hagyományos doktrinális "kellene" kijelentést teszünk, tehát normakifejező kijelentést (pl. "nem szabad ölni"). Ha viszont azt állítjuk, hogy egy adott jogi norma *empirikusan* érvényes, az nem egy "kellene" kijelentés. Annak ellenére, hogy a jogi szabály, azaz az *ought*- kijelentés ("nem szabad ölni") szövegszerűen előfordul a mondatban, ez az előfordulás valójában csak egy nagyobb összetett mondat alkotóeleme, amely egy *is*-kijelentés. Pontosabban, ez egy normaleíró jellegű *is*-állítás: azt az *empirikus* tényt írja le, hogy az emberek egy bizonyos csoportja (azaz a bírák és más tisztviselők) úgy gondolja, hogy a szóban forgó norma a szó axiológiai értelmében érvényes, azaz a szóban forgó csoport úgy gondolja, hogy az végső soron egy Grundnormából/felismerési szabályból (ha jogpozitivisták) vagy az igazságosság egy *a priori* fogalmából (ha a természetjog hívei) vezethető le. Még ha e meggyőződés tartalma önmagában normatív is, az, hogy a csoport ténylegesen vallja-e ezt a meggyőződést vagy sem, végső soron tisztán leíró kérdés; ez szociálpszichológiai tény empirikus kérdése.

Ezek a megfontolások azt mutatják, hogy mindaddig, amíg az értelmezés és az introspektív módszer alkalmazásának egyetlen eredménye az empirikusan érvényes jogról szóló normaleíró kijelentések, és nem az axiológiailag érvényes jogról szóló normakifejező kijelentések, addig tökéletesen lehetséges olyan jogtudományról beszélni, amely szigorúan empirikus, és így kategorikusan különbözik a jogi pozitivizmusban és a természetjogban fellelhető hagyományos doktrinális tanulmányoktól. Ez szemlélteti, hogy a belső/külső felosztás hagyományos doktrinális használata, ahogyan azt különösen Hart állította, hamis dilemmát teremt, mivel tökéletesen lehetséges mindkettő lenni. Az értelmezés révén lehetséges a belső szempont normativitását figyelembe venni, ugyanakkor szigorúan ragaszkodni a külső nézőponthoz, abban az értelemben, hogy az ember csak a normatív meggyőződéseket tulajdonítja a jogi szereplőknek, és nem sajátítja el azokat. Ez a megfigyelés rendkívül központi jelentőségű ENLR, mivel a jognak a jogi szereplők által érzékelt axiológiai érvényessége az empirikus vizsgálat egyik legfontosabb tárgya.

8 Az empirikus hermeneutika és a doktrinális jogi módszer mint heurisztikus eszköz

A jogi pozitívizmusnak és a természetjognak mint normakifejező elméleteknek az ENLR-rel mint normaleíró elmélettel szembeni csoportosításával kapcsolatban még egy utolsó lehetséges zavarforrás rejlik. Legalábbis érthető, ha ez az állítás a jogi pozitívizmus hívei számára kissé meglepőnek tűnhet, tekintve, hogy milyen gyakran hangsúlyozzák, hogy ez a természetjoggal ellentétben egy tisztán leíró jellegű jogelmélet. Austin híressé vált diktumában fejezte ki ennek az érzésnek a lényegét: "A jog létezése egy dolog, érdeme vagy elmaradottsága egy másik".⁵¹

Ennek megfelelően Kelsen kissé rejtélyes módon arról beszélt, hogy a jogi doktrínában a *kellene-t* leíró értelemben használják; ez a fogalom először zavarba ejtette Hartot, de később elnézte, hogy ez csak egy másik szó a jogi kötelezettségekről⁵² szóló "független" (szemben az "elkötelezett" kijelentésekkel), és úgy látta, hogy ez összhangban van saját, talán meglepő állításával, miszerint "leíró szociológiát" folytat.⁵³ E megfontolások fényében érthető, ha egyesek arra a gondolatra juthatnak, hogy a jogi pozitívizmus nem kevésbé, mint a jogi realizmus valójában csak normaleíró kijelentésekkel foglalkozik, és hogy csak a természetjog az, amely a fent leírt értelemben normakifejező kijelentéseket tesz.⁵⁴

Véleményünk szerint ez alapvető hiba lenne. Még ha a jogpozitivisták nem is feltétlenül azt akarják kijelentéseikkel, hogy egy adott jogi szabály érvényes, azt akarják sugallni, hogy *erkölcsileg* kötelező, egyértelműen azt értik alatta, hogy *jogilag* kötelező vagy kötelező. Az érvényes jogról szóló általános elméletük nem pusztán egy empirikus szociálpszichológiai tényt ír le a szabályról, vagyis azt, hogy az emberek egy csoportja úgy véli, hogy a szabály érvényes. Egy axiológiai doktrinális tényt fejeznek ki a szabályról, vagyis azt, hogy a szabály azért tartozik a jogrendszerbe, mert a deontikus érvelés láncolatán keresztül láthatóan következik egy adott Grundnormából/elismerési szabályból, és ezért jogilag kötelező érvényű. Weber a következőkben nagyon világosan fejezi ki ezt a pontot:

"[C]onsider a jogi maximák "érvényességét" [...] "ideális" értelemben. A 'jogi igazságot' megállapítani kívánó személy tudós lelkiismerete szempontjából ez a

⁵¹ Austin (1832 [2009]), p. 157.

⁵² Hart (1983), pp. 14-15.

⁵³ Hart (1994), vi. o. Amint máshol érvel, *A jog fogalma* című művének ez az önleírása meglehetősen félrevezető. Vö. Holtermann & Madsen (Forthcoming 2016).

⁵⁴ Ennek az érvelésnek egy friss példáját lásd Ravnkilde (2013).

a *fogalmak* közötti szigorú logikai kapcsolat. Más szavakkal, az "axiológiai érvényesség" által alkotott, amelyet egy bizonyos logika a jogi elme számára biztosít".⁵⁵

A sajátosan jogi logikának ez az axiológiai érvényessége lehet erkölcsileg semleges, mert a "szigorú logikai kapcsolat" kizárólag az egyes jogi szabályok és egy tisztán formális Grundnorm/felismerési szabály között jön létre, de az empirikus érvényességtől való kategorikus eltérést Weber a folytatásban egyértelműen alátámasztja: ""Empirikus" érvényesség pontosan ugyanolyan mértékben tulajdonítható mind a "jogi igazságnak", mind a "jogi tévedésnek"". ⁵⁶

Ez az ENLR programjának központi eleme: még ha a kétféle vizsgálat - ebben az összefüggésben a jogi pozitívizmus és a jogi realizmus - közötti kategorikus különbségtétel fenn is marad, egy utolsó árnyalatot még ki kell emelni. Az eddig elmondottak ellenére hangsúlyoznunk kell, hogy az ENLR programja valójában nem jelenti azt, hogy magát az axiológiai érvényesség fogalmát - és ezáltal az axiológiai érvényesség megállapítására alkalmazott doktrinális jogi módszert - szükségszerűen teljesen ki kellene tiltani az empirikus jogtudományból. Először is, az axiológiai érvényesség, mint láttuk, *empirikus* értelemben az érvényesség fogalmának szerves része: bármely adott szabály csak akkor empirikusan érvényes, ha azt "a bírák és más tisztviselők" általánosságban axiológiai érvényességűnek tartják, azaz ha *úgy vélik, hogy az* adott szabály és az általános jogrendszer, valamint különösen az alapszabályok között fennáll a megfelelő szigorú logikai kapcsolat.⁵⁷

Másodszor, és ami még fontosabb, még ha a doktrinális jogi módszer önmagában nem is releváns (mivel az empirikus jogtudomány célja nem az axiológiai érvényesség mint olyan, hanem pusztán az axiológiai érvényességgel kapcsolatos tényleges meggyőződések, azaz az empirikus érvényesség megállapítása), mégis nélkülözhetetlen lehet heurisztikus eszközként, azaz eszközként a bírák és más szereplők axiológiai érvényességgel kapcsolatos tényleges meggyőződéseinek pontosabb empirikus hipotézisének kialakításához. Weber ezt a következőképpen írja le:

"Az ideális "normára" vonatkozó ismereteinket "heurisztikus technikaként" alkalmazzuk. A művészettörténész, egészen hasonló módon, saját (normatív) esztétikai "ítéletét" használja heurisztikus eszközként.

⁵⁵ Weber (1977), p. 128.

⁵⁶ Weber (1977), p. 129.

⁵⁷ Megjegyzendő, hogy ez a fogalmi kötődés nem jelenti azt, hogy bármely empirikusan érvényes jogi szabály szükségszerűen axiológiailag is érvényes. Ez az a tévedés, hogy a jogszociológia episztemológiai megalapozottsága szükségszerűen feltételezi a jog doktrinális tanulmányozásának episztemológiai megalapozottságát, amelyet Kelsen követett el mind Eugen Ehrlichnek, mind Webernek és Rosznak adott válaszában, és amelyet Aulisio (2015) megismételt. A vitát lásd Holtermann & Madsen (2015b).

technika. Úgy alkalmazza, mint egy - de facto - nélkülözhetetlen módszert a művész tényleges "szándékainak" azonosítására, olyan "szándékoknak", amelyek a művei sajátosságainak oksági magyarázatához elengedhetetlenek."⁵⁸

Ha az empirikus jogi kutató a jogi módszer alkalmazásával, mintegy a saját "jogi igazságát" keresve, képes meglehetősen pontosan utánozni a "bírák és más tisztviselők" tényleges deontikus érvelési mintáit, akkor az empirista puritanizmus nagyon szerencsétlen esete lenne, ha megtagadnánk tőle, hogy hozzáférjen ehhez a saját eszköztárában lévő különleges eszközhöz. Ebben az értelemben az ENLR-ben szorgalmazott megközelítést *empirikus hermeneutikaként* jellemezhetnénk. A doktrinális jogi módszerre a "horizontok fúziójának" - Hans-Georg Gadamer kifejezésével⁵⁹ - elérésére irányuló állandó kísérlet részeként hivatkoznak, de ezt csak hipotetikusán követik, és a kutató készen áll arra, hogy elítélje a felfedezett "jogi igazságot", ha bármilyen jele van annak, hogy a tényleges bírák, akiknek az érvelését és meggyőződését a kutató megpróbálja megállapítani, másként tekintenek a "fogalmak közötti szigorú logikai kapcsolatra", és így a kutató által "jogi tévedésnek" tekintett helyzetbe kerülnek.

Valójában az empirikus hermeneutika folytatásának részeként ez a perspektíva kiterjeszhető akár a hagyományos doktrinális jogászok egyéb műveire is, akik nem egy realista kutatási program folytatásával foglalkoznak, hanem azért alkalmazzák az úgynevezett doktrinális jogász módszert, mert a "jogi igazságot", azaz az axiológiai érvényességet akarják megállapítani, függetlenül attól, hogy mit gondolnak más jogászok. Amint azt Ross egyértelműen hangsúlyozta, e tudósok munkájának akkor is lehet empirikus értéke, ha a saját módszertani előfeltevéseiktől eltérő okokból, és bizonyos értelemben a saját módszertani előfeltevéseik ellenére is.⁶⁰

9 Következtetés

Amint a bevezetőben említettük, az ENLR alapvetően két állításból áll: egyrészt abból a *negatív* állításból, hogy a jog hagyományos doktrinális megközelítései nem nyújtanak szilárd ismeretelméleti indoklást működésükhöz, és ezért nem tarthatók fenn alaptudományos álláspontként; másrészt abból a *pozitív* vagy *konstruktív* állításból, hogy a jog alaptudományának lehetősége a hagyományos doktrinális megközelítéseknek a jog és intézményei empirikus vizsgálatával történő felváltásával alakítható ki. Ez felveti azt a központi kérdést, amelyre ez a cikk is teljes egészében összpontosít, nevezetesen az *empirikus* fogalmát a jog empirikus tanulmányaiban. Amint érvelünk, ez sok kortárs jogelméletben vitatott és zavaros.

⁵⁸ Weber (1977), pp. 122-123.

⁵⁹ Gadamer (2013 [1975]), p. 317.

⁶⁰ Lásd Ross tárgyalását Per Augdahlról: Ross (Forthcoming 2017), §. 22.

Célunk tehát nem az volt, hogy továbbfejlesszük a jogi pozitivizmus és a természetjog kritikáját, valamint a jog alaptudományi megközelítésének problematikus alapjait. Erre egy másik cikkben térünk vissza. Az ebben és a korábbiakban kifejtett álláspontunk az, hogy a jog empirikus tanulmányaihoz való fordulás nem jelent sem kizárólag kvantitatív, sem behaviorista fordulatot, ahogyan azt (egyreszt) társadalomtudósok és jogtudósok állítják. Ehelyett az *empirikus* fogalmak értelmező jellegűek, és a módszerek tekintetében mind a kvalitatív, mind a kvantitatív megközelítéseket magukban foglalhatják. Fontos, hogy kifejezetten nem redukcionista, amikor a jogi normák empirikus létezéséről van szó.

Amint azt ebben a cikkben kifejtjük, ez az álláspont a joggal való sajátos foglalkozást tükrözi, amelyet a jog és a társadalom vezető gondolkodói fejlesztettek ki, nevezetesen Weber és Ross eredeti koncepciója, valamint napjainkban Bourdieu és az ENLR. Mindannyian a "van" és a "kellene" közötti egyértelmű megkülönböztetésből indulnak ki, és az empirikus vizsgálatot kizárólag az előbbi területre helyezik. Az eredmény egy olyan értelmező empirikus jogi tanulmány, amely a jogot mint empirikus tény és gyakorlatot veszi komolyan, de a jognak ezeket az úgynevezett belső folyamatait a jogi mező külső struktúráival összefüggésben szemléli. Ez a megközelítés a joggal való reflexív foglalkozást feltételezi abban az értelemben, hogy a jogalkalmazók jogértelmezését a sajátos jogi habitusuk - a jogi világra való rálátásuk, valamint az axiológiailag érvényes jog megalkotásakor rájuk vonatkozó korlátok és korlátozások - megismerése alapján konstruálja.

A széles körben elterjedt előítéletekkel szemben - amelyeket a doktrinális jogászok hirdettek Kelsentől és Harttól kezdve és azon túl - az így felvázolt empirikus jogtudomány erénye, hogy egyrészt tökéletesen lehetséges mint *tiszta* empirikus tudomány, azaz következetesen leíró, mert okságilag zárt, anélkül, hogy a "kellene" kijelentésekhez folyamodna; másrészt elvileg átfogó és kimerítő mint jogtudomány, azaz nem hagy figyelmen kívül vagy nem hagy elégtelenül elmagyarázva vagy megmagyarázatlanul egyetlen olyan szempontot sem, amely a jog vagy a jogi tapasztalat sajátja. A jognak ez az empirikus vizsgálata tehát tökéletesen alkalmas arra, hogy a hagyományos doktrinális megközelítések helyébe lépjen. Jogfilozófiai szempontból, nevezetesen az északiak szempontjából mindez arra a problémára fut ki, hogy mi az érvényes jog.

Míg a jogi doktrinális kutatók ragaszkodnak ahhoz, hogy a jog érvényességét a normák közötti, deontikus érvelés láncolatán keresztül létrehozott normák közötti normatív viszonyként kezeljék, mi kiemeljük, hogy az érvényességnek ez az *axiológikus* koncepciója nem fenntartható az alapvető jogtudományok művelésének módjaként. Ezért helyette az ENLR az érvényes jogról szóló kijelentéseket empirikus - nem normatív, pontosabban normaleíró, nem normakifejező - kijelentéseként kezeli: lehetnek helyes és helytelen kijelentések is, de ez már túlmutat a tárgyon.

Ebből a megközelítésből kiindulva a jog a jogról szóló egyes kijelentések eredménye és

joggyakorlatok, és különösen a terület szakemberei által kifejtett és gyakorolt gyakorlatok eredménye - a jog határait és korlátait sajátos módon megközelítő és átgondoló ágensek összessége. Más szóval, a joggyakorlat nem egy elszigetelt internormatív levezetés - ez egy differenciált társadalmi gyakorlat, amely saját axiológiai érvényességi kritériumára hivatkozik. Az ENLR keretelméletet javasol e joggyakorlatok mint empirikus tények pontos tanulmányozására.

Bibliográfia

- Augsberg, I. (2015) Some Realism About *New Legal Realism*: What's New, What's Legal, What's Real?, *Leiden Journal of International Law*, Vol. Issue 28,3, pp. 457-467.
- Austin, J. (1832 [2009]) *The Province of Jurisprudence Determined* (W.E. Rumble, szerk.), Cambridge, Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1993) *La misère du monde*, Paris, Seuil.
- Bryman, A. (1984) A kvantitatív és kvalitatív kutatásról szóló vita: módszer vagy ismeretelmélet kérdése? *British Journal of Sociology*, Vol. 35, No. 1, pp. 75-92.
- Caserta, S. & Madsen, M. R. (2016) Between Community Law and Common Law: The Rise of the Caribbean Court of Justice at the Intersection of Regional Integration and Post-Colonial Legacies, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 79, No. 1, pp. 89-116.
- Dezalay, Y. & Madsen, M. R. (2012) A törvény ereje és a rétegek: Pierre Bourdieu and the Reflexive Sociology of Law, *Annual Review of Law and Social Science*, Vol. 8, pp. 433-452.
- Dworkin, R. (1998 [1986]) *A jog birodalma*, Oxford, Hart.
- Eco, U. (1992) *Interpretation and overinterpretation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Eng, S. (2011) Lost in the System or Lost in Translation? The Exchanges between Hart and Ross, *Ratio Juris. An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*, Vol. Issue 24,2, pp. 194-246.
- Epstein, L. & Martin, A. D. (2014) *An Introduction to Empirica Legal Research*, Oxford, Oxford University Press.
- Epstein, L. & King, G. (2002) The Rules of Inference, *The University of Chicago Law Review*, Vol. Issue69, 1, pp. 1-133.
- Finnis, J. (1980) *Natural Law and Natural Rights*, Oxford, Oxford University Press.
- Freeman, M. D. A. (2008) *Lloyd's introduction to jurisprudence* (8. kiadás), London, Sweet & Maxwell.

- Gadamer, H. G. (2013 [1975]) *Truth and Method*, London, Bloomsbury Academic.
- Gallie, W. B. (1956) Essentially Contested Concepts, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol. 56, pp. 167-198.
- Hart, H. L. A. (1959) Skandináv realizmus, *The Cambridge Law Journal*, Vol. Issue 17, pp2., 233-240.
- Hart, H. L. A. (1983) *Essays in jurisprudence and philosophy*, Oxford, Clarendon.
- Hart, H. L. A. (1994) *The Concept of Law* (2. kiadás, 1. kiadás 1961), Oxford, Oxford University Press.
- Holtermann, J. v. H. (2013) Introduktion, In: Ross, A. (szerk.), *Om ret og retfærdighed: En indførelse i den analytiske retsfilosofi* (2.ed.), København, Hans Reitzels Forlag, pp. 9-42.
- Holtermann, J. v. H. (2014) Alf Ross jogi realizmusának naturalizálása: A Philosophical Reconstruction, *Revus. Alkotmányelméleti és jogfilozófiai folyóirat*, 24. szám, pp. 165- 186.
- Holtermann, J. v. H. (2015) Getting Real or Staying Positive - Legal Realism(s), Legal Positivism and the Prospects of Naturalism in Jurisprudence, *Ratio Juris. An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*, doi: 1111/raju.12071.
- Holtermann, J. v. H. (Forthcoming 2017a) A Straw Man Revisited: Resettling the Score Between H.L.A. Hart és a skandináv jogi realizmus, *Santa Clara Law Review*, Vol. 57.
- Holtermann, J. v. H. (Forthcoming 2017b) Introduction, In: Ross, A. & Holtermann, J. v. H. (szerk.), *On Law and Justice*, Oxford, Oxford University Press.
- Holtermann, J. v. H., Christensen, M. J. & Madsen, M. R. (2013) Kan retsvidenskaben være empirisk? Om aktualiteten af Alf Ross' empiriske vending i retsfilosofien, *Retfærd. Nordic Journal of Law and Justice*, Vol. 36, Nr. 141, pp. 3-22.
- Holtermann, J. v. H. & Madsen, M. R. (2015a) European New Legal Realism and International Law: How to Make International Law Intelligible, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 28, Issue 2, pp. 211-230.
- Holtermann, J. v. H. & Madsen, M. R. (2015b) High Stakes and Persistent Challenges - A Rejoinder to Klabbers and Augsberg, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 28, Issue 3, pp. 487-493.
- Holtermann, J. v. H. & Madsen, M. R. (Forthcoming 2016) Toleration, Synthesis or Replacement? The 'Empirical Turn' and its Consequences for the Science of International Law, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 29,4.
- Kelsen, H. (1967) *Pure Theory of Law*, Berkeley, University of California Press.

- Klabbers, J. (2015) Whatever Happened to Gramsci? Néhány gondolat az új jogi realizmusról, *Leiden Journal of International Law*, 28. kötet, 469-478. oldal3,.
- Madsen, M. R. (2014a) The International Judiciary as Transnational Power Elite, *International Political Sociology*, Vol. 8, Issue 3, pp. 332-334.
- Madsen, M. R. (2014b) Sociological Approaches to International Courts, In: Alter, K., Romano, C. P. R. & Shany, Y. (szerk.), *Oxford University Press Handbook of International Adjudication*, Oxford, Oxford University Press, pp. 388-412.
- Madsen, M. R. (2016) The Challenging Authority of the European Court of Human Rights: From Cold War Legal Diplomacy to the Brighton Declaration and Backlash, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 79, No. 1, pp. 141-178.
- Madsen, M. R. & Dezalay, Y. (2002) A jogterület hatalma: Pierre Bourdieu és a jog, In: Banakar, R. & Travers, M. (szerk.), *An Introduction to Law and Social Theory*, Oxford, Hart Publishing, pp. 189-204.
- Moore, G.E. (1903) *Principia Ethica*, New York, Cambridge University Press.
- Olsen, H. P. & Christensen, M. L. (2016) Netværksanalyse som bidrag til juridisk (forsknings)metode, *Juristen*, Vol. 98, Issue 3, pp. 110-123.
- Olsen, H.P. & Toddington, S. (megjelenés előtt 2016), Legal Realism: In Search of a Science of Law, *Retfærd. Nordic Journal of Law and Justice*, Vol. 39, No. 4.
- Ravnskilde, J. (2013) Hvad er en retskilde? (3), *Ugeskrift for Retsvæsen, Litterær afdeling*, pp. 400-406.
- Rawls, J. (1971) *A theory of justice*, Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard University Press.
- Ross, A. (1953) *Om ret og retfærdighed: En indførelse i den analytiske retsfilosofi* (1. ed.), København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S.
- Ross, A. (Forthcoming 2017) *On Law and Justice* (2nd rev. kiadás, U. Bindreiter, ford., J.v.H. Holtermann, szerk. és a bevezetés szerzője), Oxford, Oxford University Press.
- Sadl, U. & Madsen, M. R. (2016) Did the Financial Crisis Change European Citizenship Law? An Analysis of Citizenship Rights Adjudication Before and After the Financial Crisis, *European Law Journal*, Vol. 22, Issue pp1, 40-60.
- Sale, J. E. M., Lohfeld, L. L. L. & Brazil, K. 2002. "Revisiting the Quantitative-Qualitative Debate: Implications for Mixed-Methods Research." (A kvantitatív-kvantitatív vita felülvizsgálata: a vegyes módszeres kutatás következményei). *Quality and Quantity*, Vol. Issue 36,1:43-53.
- Shaffer, G. (2015) The New Legal Realist Approach to International Law, *Leiden Journal of International Law*, Vol. Issue 28,2, pp. 189-210.

Weber, M. (1977) *Stammler kritikája*, New York, Free Press.

Weboldalak

<http://acle.uva.nl/events/content2/conferences/2016/06/conference-on-empirical-legal-studies-2016--21-and-22-june-2016.html>, 12.08.2016.

Szerző(k): H. Holtermann és Mikael Rask Madsen

Cím: Mi az empirikus az empirikus jogi tanulmányokban? Egy európai új jogi realista felfogás

iCourttts Working Paper, No. 77,2016

Megjelenés dátuma: 2016. október 25.

URL: <http://jura.ku.dk/icourts/working-papers/>

© Szerző

iCourttts Working Paper

Series ISSN: 2246-4891

Jakob v. H. Holtermann, a Koppenhágai Egyetem jogi karának iCourttts - Nemzetközi Bíróságok Kiválósági Központjának docense.

E-mail: jvhh@jur.ku.dk

Mikael Rask Madsen, a Koppenhágai Egyetem jogi karának professzora és az iCourttts - Nemzetközi Bíróságok Kiválósági Központjának igazgatója.

E-mail: mikael.madsen@jur.ku.dk

Az iCourts Online Working Paper Series a nemzetközi bíróságokról, azok globalizálódó jogrendben betöltött szerepéről, valamint a politikára és a társadalomra gyakorolt hatásáról szóló, nyomtatás előtti kéziratokat tesz közzé, és kifejezetten interdiszciplináris szemléletet képvisel.

A tanulmányok a <http://jura.ku.dk/icourts/> címen érhetők el.

iCourttts

- A Dán Nemzeti Kutatási Alapítvány Nemzetközi Bíróságok Kiválósági Központja A Jogi Kar

Koppenhágai Egyetem

Stuvestraede 6

DK-1455 Koppenhága K

E-mail: icourts@jur.ku.dk

Tel. +45 3235 26 26